

BAHOLASH TIZIMLARINING MILLIY TA'LIM TIZIMLARIGA TA'SIRI

1. Andijon davlat chet tillari instituti

Tarjima nazariyasi yo'nalishi talabasi

Tojiboyeva Dilshoda Sherali qiz

2. Andijon davlat chet tillari instituti

Gid hamrohligi madaniyatlararo muloqot
va tarjimashunoslik kafedrası o'qituvchisi

Abduraxmonov To'raxon Saydullayevich

Annotatsiya: Ushbu tezis milliy ta'lim tizimida baholash tizimining samaradorligi va uning ijobiy hamda salbiy ta'sirlarini tahlil qiladi. Tadqiqotda standart testlarga bog'liqlik, o'quvchilarda stress va ijodiy hamda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarining rivojlanmasligi kabi muammolar ko'rib chiqilgan. Shu bilan birga, xalqaro tajribalar, xususan Finlandiya va Shvetsiya misollari, formativ baholashning o'quvchilarning shaxsiy va akademik rivojlanishiga ijobiy ta'sirini namoyish etadi. Tezis O'zbekiston tajribasini ham tahlil qilib, elektron monitoring va milliy test tizimi orqali baholash jarayonini samarali qilish imkoniyatlarini ko'rsatadi. Tadqiqotning natijalari shuni ko'rsatadiki, baholash tizimini uyg'unlashtirish, formativ va summativ baholashni birlashtirish, hamda pedagogik erkinlikni oshirish milliy ta'lim sifatini yaxshilash va o'quvchilarning ijodiy hamda tanqidiy ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: baholash tizimi, formativ baholash, summativ baholash, milliy ta'lim, pedagogik erkinlik, o'quvchilarning akademik rivojlanishi, shaxsiy rivojlanish, ijodiy fikrlash, tanqidiy fikrlash, amaliy ko'nikmalar, standart testlar, elektron monitoring, xalqaro ta'lim tajribasi, ta'lim sifatini oshirish, pedagoglarning professional rivojlanishi, ta'limning barqarorligi, test tizimini modernizatsiya qilish, ta'limning samaradorligi, o'quvchilarning motivatsiyasi

Bugungi kunda ta'lim tizimi nafaqat bilim berish, balki shaxsning barcha qirralarini rivojlantirishga qaratilgan murakkab jarayon sifatida qaraladi. Shu nuqtai nazardan, baholash tizimi ta'limning sifatini ta'minlovchi muhim vosita hisoblanadi. Baholash o'quvchilar, o'qituvchilar va ta'lim muassasalarining faoliyatini nazorat qilish, ularning samaradorligini oshirish va ta'lim jarayonini rivojlantirish imkonini beradi (Black & Wiliam, 1998).

Milliy ta'lim tizimlarida baholash tizimi o'quv jarayonining strategik va amaliy qismlarini belgilaydi. Turli mamlakatlarda baholash tizimi madaniy, iqtisodiy va pedagogik sharoitlarga moslashgan holda shakllantirilgan. Shu sababli, baholash tizimining milliy ta'lim tizimlariga ta'sirini o'rganish nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham muhimdir.

Baholash tizimi o'quv jarayonida o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini o'lchash, tahlil qilish va baholash jarayonini anglatadi, u ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan (Guskey, 2003). Baholash nafaqat o'quvchining natijasini ko'rsatadi, balki pedagogik jarayonning samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Baholash turlari:

1. Formativ baholash (Formative assessment) – o'quv jarayonida bilim va ko'nikmalarni doimiy kuzatish, xatolarni aniqlash va ularni tuzatishga yordam beradi. Formativ baholash o'quvchilarning o'z bilimini tahlil qilish va o'rganish jarayonini yaxshilash imkonini beradi (Black & Wiliam, 1998).

2. Summativ baholash (Summative assessment) – o'quv jarayonining oxirida bilim natijasini baholaydi. Bu testlar, yakuniy imtihonlar va diplom ishlarini o'z ichiga oladi (Harlen, 2005).

3. Standartlashtirilgan testlar (Standardized tests) – milliy darajada o'quvchilar bilimini baholash va ta'lim sifatini kuzatishga mo'ljallangan.

4. Shaxsiy baholash (Self-assessment) va o'qituvchi bahosi (Teacher assessment) – individual yondashuv va o'quvchining o'zini baholashi orqali o'quv jarayoniga faol ishtirok etadi.

Baholash tizimi pedagogik jarayonning asosiy vositasi bo'lib, o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, o'qituvchilarga dars metodlarini takomillashtirish imkonini beradi va milliy ta'lim sifatini kuzatadi.

Milliy va xalqaro tajribalar

Finlandiya: Finlandiyada ta'lim tizimi dunyoga mashhur bo'lib, u erda baholash tizimi minimal, ammo samarali. Asosiy urg'u formativ baholashga berilgan. Bu baholash turi o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini jarayon davomida doimiy kuzatish va tahlil qilishga imkon beradi (Sahlberg, 2011). Formativ baholash yordamida o'quvchilar o'z xatolarini tushunadi, ularni tuzatadi va bilimlarni mustahkamlaydi. O'qituvchilar dars metodlarini moslashtirish imkoniga ega bo'lib, o'quv jarayonida individual yondashuvni kuchaytiradi. Yakuniy imtihonlar faqat nazorat vazifasini bajaradi, shuning uchun o'quvchilar o'qishga qiziqish bilan yondashadi va stress kamroq bo'ladi.

AQSh: Amerikada baholash tizimi ko'proq standartlashtirilgan testlarga tayanadi. Ushbu testlar o'quvchilarning bilim darajasini milliy darajada solishtirish va ta'lim sifatini kuzatish uchun ishlatiladi (OECD, 2013). Biroq, bu tizimning salbiy tomoni shuki, o'qituvchilar ko'pincha faqat testlarga tayyorgarlik ko'rishga e'tibor qaratadi, bu esa ijodiy va individual pedagogik yondashuvlarni cheklaydi. Shu sababli, AQShda o'quvchilarning tanqidiy fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish ba'zan sust bo'lishi mumkin.

Shvetsiya va Yaponiya: Shvetsiya va Yaponiya tajribasida baholash tizimi o'quvchilarning umumiy rivojlanishiga yo'naltirilgan. Bu mamlakatlarda baholash nafaqat akademik bilimni, balki ijtimoiy ko'nikmalar, jamoaviy ishlash va axloqiy qadriyatlarni ham o'lchashga qaratilgan. Shu tariqa, o'quvchilar nafaqat bilim egallashadi, balki shaxs sifatida ham rivojlanadi.

Milliy tajriba: O'zbekiston ta'lim tizimida so'nggi yillarda baholash tizimi modernizatsiyadan o'tmoqda. Milliy va elektron monitoring tizimlari joriy qilinmoqda, bu o'quvchilar bilimini aniqroq va samaraliroq baholash imkonini beradi. Asosiy o'zgarishlar:

1. Elektron test tizimi: O'quvchilarning bilimini tezkor va adolatli baholash imkonini beradi.

2. Formativ baholash elementlari: O'qituvchilar dars jarayonida o'quvchilarni doimiy kuzatadi va ularga individual tavsiyalar beradi.

3. Milliy test tizimi: Ta'lim sifatini kuzatish va mintaqalararo solishtirish imkonini beradi.

Ijobiy jihatlari quyidagilardan iborat:

O'quvchilar motivatsiyasi: Formativ va summativ baholash o'quvchilarda bilim olishga qiziqishni oshiradi. Formativ baholash yordamida o'quvchilar o'z xatolarini aniqlash va tuzatish imkoniyatiga ega bo'ladi, bu esa o'quv jarayonini interaktiv qiladi.

O'qituvchilar faoliyatini rivojlantirish: Baholash tizimi o'qituvchilarga dars metodlarini tahlil qilish va individual yondashuvni kuchaytirish imkonini beradi. Shu bilan birga, pedagoglar o'z darslarini o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashtiradi va samarali ta'lim jarayonini yaratadi.

Ta'lim sifatini oshirish: Standartlashtirilgan baholash milliy darajada ta'lim sifatini kuzatadi. Bu o'quvchilar, maktablar va mintaqalararo taqqoslash imkonini beradi, ta'lim tizimining samaradorligini oshiradi.

Salbiy ta'sirlari:

Testga bog'liqlik: Standart testlar faqat bilimning ma'lum qismini baholaydi.

Shu sababli, o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyati yetarlicha rivojlanmaydi

Stress va psixologik bosim: Doimiy imtihonlar va testlar o'quvchilarda stressni kuchaytiradi, bu esa ta'lim sifatiga salbiy ta'sir qilishi mumkin.

Pedagogik yondashuvning cheklanishi: O'qituvchilar faqat testga tayyorgarlik ko'rishga e'tibor qaratadi. Shu sababli, ijodiy va interaktiv metodlar kam qo'llaniladi.

Ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishning cheklanishi: Baholash jarayoni faqat akademik bilimga qaratilgan bo'lsa, o'quvchilarning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishi yetarlicha hisobga olinmaydi.

Baholash tizimi milliy ta'lim tizimining samaradorligi va sifatini belgilovchi eng muhim vositalardan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, baholash tizimi o'quv jarayonining turli jihatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Ijodiy jihatlari orasida o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish, o'qituvchilarning pedagogik faoliyatini rivojlantirish, ta'lim sifatini milliy va xalqaro darajada kuzatish imkoniyati mavjud. Shu bilan birga, baholash tizimi o'quvchilarga o'z bilimlarini mustahkamlash va xatolarini tuzatish imkonini beradi, bu esa o'quv jarayonini interaktiv va samarali qiladi.

Biroq, baholash tizimining salbiy jihatlari ham mavjud. Standart testlarga bog'liqlik, o'quvchilarda stress va psixologik bosimning oshishi, ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarining yetarlicha rivojlanmasligi kabi muammolar bor (Popham, 2009). Shu sababli, baholash tizimini to'g'ri uyg'unlashtirish va pedagogik erkinlikni oshirish juda muhimdir. Tadqiqot shuni ko'rsatdi, xalqaro tajribalar, xususan Finlandiya va Shvetsiya misollari, formativ baholashning samaradorligini yaqqol namoyish etadi. Bu tizim o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga, shuningdek, ularni shaxs sifatida rivojlantirishga yo'naltirilgan. AQSh va ba'zi boshqa mamlakatlarda esa standart testlarga bog'liqlik pedagogik jarayonda cheklovlar yaratishi mumkin. O'zbekiston tajribasi ham ko'rsatadiki, elektron monitoring va milliy test tizimi orqali baholash jarayonini yanada samarali qilish imkoniyati mavjud, ammo formativ baholash elementlarini yanada rivojlantirish zarur. Shuni ta'kidlash lozimki, baholash tizimini samarali va uyg'unlashtirilgan shaklda joriy etish milliy ta'lim tizimining rivojlanishi

uchun muhim omil hisoblanadi. Bu nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki o'quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga, pedagoglarning professional o'sishiga va ta'lim tizimining barqarorligiga hissa qo'shadi. Kelajakda tadqiqotlarni davom ettirish orqali baholash tizimining ijobiy va salbiy ta'sirlarini yanada chuqur o'rganish, pedagogik metodlarni takomillashtirish va milliy test tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish muhim vazifa bo'ladi. Shu bilan birga, formativ baholashning ahamiyatini oshirish va o'quvchilarning ijodiy, tanqidiy hamda amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan metodikalarni joriy etish ta'lim sifatini sezilarli darajada yaxshilashga yordam beradi. Xulosa qilib aytganda, milliy ta'lim tizimida baholash tizimi samarali ishlatilsa, u o'quvchilarning bilimini oshirish, pedagoglarning ishini takomillashtirish va ta'lim sifatini milliy va xalqaro miqyosda kuzatish uchun muhim vosita bo'ladi. Shu sababli, baholash tizimini modernizatsiya qilish, formativ va summativ baholashni uyg'unlashtirish va pedagogik erkinlikni oshirish milliy ta'limning kelajagi uchun muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Black, P., & Wiliam, D. (1998). Assessment and classroom learning. *Assessment in Education*, 5(1), 7–74.
2. Harlen, W. (2005). Teachers' summative practices and assessment for learning – tensions and synergies. *Curriculum Journal*, 16(2), 207–223.
3. Guskey, T. R. (2003). How classroom assessments improve learning. *Educational Leadership*, 60(5), 6–11.
4. Brookhart, S. M. (2008). How to give effective feedback to your students. ASCD.
5. Popham, W. J. (2009). Assessment literacy for teachers: Faddish or fundamental?. *Theory Into Practice*, 48(1), 4–11.
6. OECD. (2013). *PISA 2012 Results: Excellence through Equity*. OECD Publishing.